

Stanisław Żuławski

Komunizm

Czy komunizm może zadziałać?

Marzenia o komunizmie

Czym był komunizm? Pozornie odpowiedź na to pytanie wydaje się prosta. Wystarczy przecież sięgnąć do historii, aby przekonać się, do czego doprowadzili jego zwolennicy. Jednak idea komunizmu jest znacznie starsza, niż nam się wydaje. Warto ją zatem zdefiniować. Pojęcie komunizmu wywodzi się od łacińskiego przymiotnika *communis*, który oznacza „wspólny, powszechny”¹. Jest to światopogląd, który postuluje równościowy porządek społeczny, oparty na zniesieniu własności prywatnej przez uczynienie jej wspólnotową. Dążenie to wydaje się tak samo szlachetne jak utopijne. Towarzyszyło jednak naszej cywilizacji od czasów starożytnych, kiedy ludzi różnił nie tylko dobytek, ale i status prawny. Niewolnictwo i później system feudalny plasowały ludzi na skrajnie różnych szczeblach drabiny społecznej. Majątek był zaledwie zewnętrznym wyrazem tychże różnic. Mimo wszystko niektórzy filozofowie, jak rzymscy stoicy, snuli rozważania o mitycznej, przedcywilizacyjnej przeszłości, kiedy to ludzie mieli być równi. Natomiast grecki myśliciel Platon w swoim dziele „Państwo” stworzył model państwa idealnego, w którym zniesienie własności prywatnej oraz instytucji małżeństwa, a także upaństwowienie dzieci miało przyczynić się do zgody społecznej². Wiele starożytnych wspólnot i sekt chrześcijańskich oczekujących rychłej Apokalipsy i powrotu Chrystusa rezygnowało z własności prywatnej. W średniowieczu to właśnie chrześcijaństwo było głównym źródłem inspiracji dla idei komunistycznych. Waldensi, begardzi, katarzy, a później husyci szukali uzasadnienia dla egalitarnych postulatów w Biblii. Ruchy te, choć odwoływały się do religii, były przede

¹ Kochanowicz J., *Komunizm* [w:] *Encyklopedia PWN*, dostęp online: <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/komunizm;3924721.html>.

² Service R., *Towarzysze. Komunizm od początku do upadku. Historia zbrodniczej ideologii*, Kraków: Wydawnictwo Znak, 2008, str. 17-20.

wszystkim wyrazem sprzeciwu warstw niższych, głównie chłopstwa, wobec niesprawiedliwych hierarchii społecznych i nierówności.

Narodziny marksizmu

Wraz z XIX-wiecznym procesem uprzemysłowienia szybko ukształtowała się nowa liczna klasa – proletariat. Robotnicy wykonujący nieskomplikowane prace zdawali się na łaskę rynku i właścicieli fabryk. Pracując po kilkanaście godzin dziennie za głodowe stawki bez świadczeń socjalnych, byli narażeni na kaprysy koniunktury. Wypadek czy nagłe załamanie rynku prowadziły do bezrobocia i nędzy. Odpowiedzią na tę niesprawiedliwość był ruch związkowy domagający się pracowniczych gwarancji socjalnych. Równolegle popularność zyskiwały idee socjalistyczne, postulujące bardziej równościowy podział zysków, oraz komunistyczne, optujące za zniesieniem własności prywatnej. Najstynniejsi przedstawiciele tego kierunku Karol Marks i Fryderyk Engels rozwiązanie problemów widzieli w uspołecznieniu środków produkcji. W ich przekonaniu wyzwolenie proletariatu mogła przynieść jedynie rewolucja wymierzona w burżuazję. Miała ona wyjść z Niemiec jako najbardziej uprzemysłowionego kraju w Europie³. „Manifest Partii Komunistycznej” wydany w 1848 roku streszczał fundamenty marksizmu, czyli materialistyczną teorię dziejów, zgodnie z którą historia ludzkości miała być kroniką walki klasowej – w tym ujęciu nieliczna klasa panująca zawsze wyzyskiwała pracującą większość. Narzędzie dominacji stanowiły środki produkcji, które wedle marksistów należało znacjonalizować. Dzieło zaczynało się od sławetnych słów: „Widmo krąży po Europie – widmo komunizmu”⁴. Przepowiadało w ten sposób nieuchronną, zdaniem autorów, rewolucję. Co ciekawe, rolę Opatrzności zastępowało prawo dziejowe jakoby rozpoznane przez Marksa. Rewolucja miała być ostatnią, nieuchronną konsekwencją uprzemysłowienia i rozwoju państw kapitalistycznych, które to, paradoksalnie, przez wewnętrzne sprzeczności prowadziły do kryzysu ekonomicznego. Proces historyczny miał być zwieńczony w bezklasowym i bezpaństwowym społeczeństwie. Publikację

³ Roszkowski W., *Komunizm światowy. Od teorii do zbrodni*, Kraków: Wydawnictwo Biały Kruk, 2022, str. 48.

⁴ Engels F., Marks K., *Manifest Partii Komunistycznej*, Warszawa: Studenckie Koło Filozofii Marksistowskiej UW, 2007, s. 3, dostęp online: https://www.ce.uw.edu.pl/wp-content/uploads/2018/10/4.-kapitalizm_marks_engels_manifest-komunistyczny.pdf.

kończyło patetyczne wezwanie: „Proletariusze wszystkich krajów, łączcie się!”⁵. Tym, co odróżniało XIX-wieczny komunizm od jego prototypów z poprzednich epok, było zeświecczenie. Marksisci nie tylko nie odwoływali się do religii, ale wręcz uznawali ją za wrogi wymysł klas wyższych. Marks starał się nadać swojej ideologii pozory obiektywizmu, czerpiąc z filozofii, ekonomii i historii, przez co marksizm zyskał miano „socjalizmu naukowego”, chociaż z nauką miał niewiele wspólnego.

Ideologiczny rozłam

Już przed I wojną światową drogi socjalistów i komunistów zaczęły się rozchodzić. Ci pierwsi zaakceptowali państwa narodowe, parlamentaryzm i gospodarkę rynkową, oczekując jedynie korekty w stronę państwa opiekuńczego. Komuniści natomiast wybrali internacjonalizm. Celem była rewolucja, zniszczenie dawnego porządku państwowego oraz podziałów narodowych i klasowych, a także zniesienie własności prywatnej. Zbliżający się konflikt uwypuklił tylko diametralne różnice w interpretacji socjalizmu między reformistami a radykałami. Sprawdzianem okazały się kwestie robotniczej solidarności międzynarodowej. Otóż w 1912 roku na Europejskim Kongresie Socjalistycznym reprezentująca niemiecką SPD Róża Luksemburg wypracowała wspólne stanowisko z francuskim politykiem Jeanem Jaurèssem. W razie wybuchu wojny socjaliści mieli odpowiedzieć na to strajkiem generalnym⁶. W lipcu 1914 roku, gdy Europę obiegnęła informacja o zamachu serbskiego nacjonalisty na arcyksięcia Franciszka Ferdynanda, wizja wojny nabrała realnych i bliskich kształtów. Ostatecznie zwyciężyła jednak obawa przed rosyjską oraz francuską ekspansją – w efekcie nie tylko nie zorganizowano zapowiadanego strajku, ale zarówno francuscy, jak i niemieccy socjaliści wybrali wojnę.

Realizacja utopii

Idee ortodoksyjnego marksizmu wprowadził w życie w 1917 roku w Rosji Włodzimierz Lenin. W 1902 roku opublikował manifest programowy „Co robić?”. Książka stanowiła podręcznik programowy partii komunistycznej. Rewolucji mieli dokonać nie robotnicy, lecz zawodowi rewolucjoniści przy

⁵ *Ibidem*, s. 21.

⁶ Kołakowski L., *Główne nurty marksizmu*, t. 2, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2015, s. 29-32.

pomocy terroru. Publikacja ta stała się jedną z przyczyn rozłamu w ramach Socjaldemokratycznej Partii Robotniczej Rosji na radykałów, czyli bolszewików, oraz umiarkowanych socjaldemokratycznych mienszewików. Lenin postulował zbrojne powstanie, masowy terror i ustanowienie dyktatury proletariatu, co stanowiło zbyt wiele nawet dla skrajnej lewicy⁷. W październiku 1917 roku bolszewicy dokonali zamachu stanu w Rosji, obalając rząd umiarkowanych socjalistów Aleksandra Kiereńskiego. Lenin od razu wprowadził szereg reform, które zamieniły Rosję w pierwsze państwo komunistyczne na świecie⁸. Znacjonalizowano ziemię oraz banki i zaczęto rekwirować żywność od rolników. Powołano cały szereg instytucji kontrolnych, które utrzymywały społeczeństwo w nieustannym poczuciu strachu. Policja polityczna i obozy koncentracyjne wymuszały posłuszeństwo wśród opornych. Jego dzieło kontynuował Józef Stalin, który masowym terrorem uczynił ze Związku Sowieckiego światowe imperium.

Skutki komunizmu

Bilans zaprowadzenia komunizmu w Rosji okazał się absolutnie katastrofalny. W myśl hasła „rewolucja pożera własne dzieci” Stalin, obawiając się walki frakcji, rozpętał tzw. wielką czystkę. W latach 1937-1938 dokonano egzekucji prawie 700 tysięcy obywateli Związku Sowieckiego, w efekcie czego czerwony car zyskał nową, wierną elitę. Natomiast w latach 1932-1933 doprowadził do potężnego kryzysu żywnościowego na Ukrainie, konfiskując chłopom zboże, które umożliwiło zakup nowoczesnych technologii z Zachodu. W wyniku tej akcji doszło do głodu i śmierci 6 milionów ludzi⁹. ZSRS pokryła również sieć obozów pracy, a w zasadzie obozów śmierci. Trafiali do nich wszyscy niepokorni. Komunizm gdziekolwiek nie został wprowadzony, skutkował niewyobrażalnymi tragediami. Jego wersja „made in China” w wydaniu Mao Zedonga kosztowała życie przynajmniej 65 milionów ludzi, co do dziś stanowi niechlubny rekord. Natomiast w Kambodży rewolucja

⁷ Lenin W. I., *Co robić? Palące zagadnienia naszego ruchu*, Moskwa: Wydawnictwo Partyjne, 1933, s. 39-44, dostęp online: https://kpbc.umk.pl/Content/251939/PDF/Gromadzenie_POPC_029_37.pdf.

⁸ Pipes R., *Rewolucja rosyjska*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1994, str. 434-438.

⁹ Wolton T., *Historia komunizmu na świecie. Kaci*, Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2021, s. 271-272.

Czerwonych Khmerów w ciągu niecałych czterech lat (1975-1979) pochłonęła dwa miliony ofiar (nawet 25% populacji), zamieniając kraj w jeden wielki obóz koncentracyjny¹⁰.

Komunizm przeciwko naturze

Realizacje komunizmu pojawiały się na przestrzeni wieków w różnych postaciach: religijnej, filozoficznej czy politycznej, jak w XX-wiecznych reżimach totalitarnych. Ich cechą wspólną zawsze był kolektywizm, wrogiem – ludzka natura, a metodą – terror stosowany w imię równości¹¹. Sowiecki eksperyment uświadomił, że system komunistyczny jest w gruncie rzeczy sprzeczny z ludzką naturą i może utrzymać się tylko dzięki polityce terroru. Co znamienne, wykazał się również nieefektywnością ekonomiczną w stosunku do kapitalizmu, przez co ostatecznie przegrał z nim powojenny wyścig zbrojeń. O ile komunizm skompromitował się w sferze gospodarczej, to współcześnie idee egalitarne wciąż dają o sobie znać w innych obszarach życia społecznego. Za przykład mogą posłużyć różne koncepcje wyrosłe na bazie neomarksizmu, które w większym stopniu dotyczą zagadnień społeczno-kulturowych niż czysto ekonomicznych.

¹⁰ Bartošek K, Courtois S., Margolin J.L., Paczkowski A., Panné J.L., Werth N., *Czarna księga komunizmu*, Poznań: Wydawnictwo Dębogóra, 2022, str. 25-26.

¹¹ Hylewski M., *Marks i terror. Kilka uwag o ideach, które miały konsekwencje* [w:] „Studia Polityczne”, 2019, t. 47 (1), s. 47-53, dostęp online: <http://czasopisma.isppan.waw.pl/index.php/sp/article/view/64/32>.